

## **Wortels van het kwaad**

De auteur betoogt dat zowel het verdwijnen van angst een wortel van hedendaags kwaad is als de angst om verworvenheden te verliezen. Hij acht een basale dankbaarheid met daarbij passende levenshouding en levensstijl, waarbij welzijn belangrijker is dan welvaart, nodig om van het leven te blijven genieten en ons nageslacht een vitale en solidaire samenleving na te laten.

### **Rob Tijdeman**

Welke factoren verhinderen Nederlanders om zich gelukkig te voelen? Ik meen dat uit enquêtes blijkt dat Nederland een van de landen met een hoog percentage gelukkige mensen is, zodat we de situatie niet moeten dramatiseren. Niettemin kennen we allen situaties waarin mensen ongelukkig zijn of waarin we ons ongelukkig zouden voelen: eenzaamheid, geldzorgen, ontrouw, echtscheiding, verslaving, oorlog, ziekte, naderende vroegtijdige dood, enz. Dat niet alleen als je er zelf mee te maken hebt, maar ook als je naaste er door getroffen wordt. Het lijkt soms wel of, als één probleem opgelost is, een ander zich aandient: als er een medicijn voor een beangstigende ziekte gevonden is, duikt een andere op; als de reikwijdte van één verslaving ingedamd lijkt, raakt een andere in zwang. Geleidelijk worden we ons ook bewust van gevaren die ons geluk in de toekomst bedreigen: het broeikas-effect, ontbossing, globale opwarming, gebrek aan schoon drinkwater.

### **Enkele zegeningen**

Toch lijkt het evident dat als ergens in de wereldgeschiedenis een volk reden heeft om zich gelukkig te voelen, het wel in het rijke westen in de huidige tijd is. Het is niet zonder reden dat miljoenen mensen naar West Europa zouden stromen als de Europese Unie zijn grenzen zou openstellen. Laten we enkele zegeningen opsommen, te danken aan onze (voor)ouders en andere medemensen:

- We leven in een land met democratisch gekozen bestuurders die we kunnen vertrouwen en dat al 64 jaar lang. We kunnen ons zonder angst voor terrorisme door het hele land bewegen, met een geldig paspoort zonder visum zelfs door het grootste deel van Europa. Er is vrijheid van meningsuiting en van godsdienst. We hebben een vrije pers, die niet door één persoon of één instantie wordt gedomineerd.
- We hebben een sociaal stelsel dat voor iedere Nederlander een basisinkomen garandeert waardoor bij goede besteding ernstige armoede vermeden wordt. De AOW garandeert een oudedagsvoorziening, ook als geen pensioen opgebouwd is.
- We genieten een goede medische verzorging waardoor de gemiddelde levensverwachting van Nederlanders tot de hoogste in de wereld behoort. Ons ziektekostenverzekeringssysteem sluit geen enkele landgenoot uit. De AWBZ garandeert een basisvoorziening voor ernstige situaties zoals maar weinig landen die kennen. Waar kunnen ouderen voor weinig geld taxiritten maken, alleen om ze uit hun isolatie te verlossen?
- Via kinderbijslag en –aftrek krijgen ouders een zekere financiële ondersteuning voor de kosten voor hun kinderen. Belangrijker nog is dat elk kind van 4 tot 16 jaar gratis verplicht een opleiding moet volgen, die van goede kwaliteit is. Daarna kan elk kind desgewenst een passende vervolgopleiding krijgen, tot de beste in de wereld toe, tegen een bij goed

gebruik acceptabele studieschuld. Dit alles zonder discriminatie van welke aard dan ook.

- Ons land kent een van de meest liberale wetgevingen met betrekking tot abortus, euthanasie, homohuwelijk, vaste relaties van ongehuwden, scheiding en adoptie. Ook maatschappelijk en persoonlijk wordt over het algemeen mild gereageerd op dergelijke situaties. Door het sociale vangnet is het voor vrouwen praktisch mogelijk geworden om te scheiden, zelfs als er kinderen bij betrokken zijn. En inmiddels is het bijna vanzelfsprekend dat de vrouw gelijkwaardig is aan de man. Zij kan er ook voor kiezen om geen kinderen te krijgen, ook als ze een seksuele relatie heeft.
- Het is voor elke Nederlander mogelijk zich zo te kleden dat hij geen kou hoeft te lijden, om een redelijke huisvesting te hebben en gebruik te maken van openbaar vervoer. De meeste Nederlanders hebben een auto, televisie, internet, en een mobiele telefoon.

Wetende hoeveel eeuwen mensen in slechtere omstandigheden geleefd hebben, ligt het voor de hand te verwachten dat Nederlanders dankbaar voor en omzichtig met deze verworvenheden omgaan. Het is begrijpelijk dat dit minder geldt voor jongeren dan voor ouderen. Laatstgenoemden hebben immers andere tijden meegemaakt.

### **Verontrustende verschijnselen**

Bezien we de bereikte situatie, dan wordt deze inderdaad breed gewaardeerd. Niettemin zijn er verontrustende verschijnselen die de stabiliteit van de Nederlandse samenleving op den duur zouden kunnen ondermijnen.

- Het aantal onhandelbare kinderen en kinderen met psychische problemen neemt toe. Criminaliteit begint op steeds jongere leeftijd. Een aanzienlijk deel van de jonge mensen behaalt niet een diploma voor universitair of beroepsonderwijs. De studieprestaties van jeugd ouder dan 15 jaar lijken achter te blijven bij die van omliggende landen. Daarentegen is het alcoholgebruik van Nederlandse jonge mensen het hoogste binnen de Europese Unie en wordt relatief veel tijd besteed aan bijbanen en uitgaan.
- Niet alleen alcoholgebruik, maar ook drugsgebruik kan leiden tot verslaving, en niet alleen bij jongeren. Daarnaast zijn er nog andere verslavingen, zoals gokverslaving en eetverslaving, die lijken toe te nemen. De combinatie van alcohol- en drugsmisbruik leidt tot ongeremd gedrag met ellendige gevolgen.
- Meer dan een derde van de huwelijken eindigt met een scheiding. In sommige gevallen wordt dit vreedzaam opgelost en leiden de kinderen uit zulke huwelijken nauwelijks, maar in andere gevallen worden kinderen als middel gebruikt in de machtstrijd tussen de ex'en en wordt vaders of moeders het contact met hun kinderen onthouden.
- Door winstbejag is een huizen crisis ontstaan, die in een kredietcrisis is uitgemond. De lasten hiervan worden zeer ongelijk verdeeld. Terwijl een groot deel van de bevolking nauwelijks iets van de crisis merkt, raakt een deel zijn baan kwijt en belandt in grote financiële zorgen. De sociale verantwoordelijkheid voor de medemens staat onder druk. De hoogste inkomens worden niet genoten door de mensen aan wie de bevolking zijn verworvenheden te danken heeft, maar door mensen die voor vertier zorgen (sportsterren, media-iconen) of bestuursfuncties bekleden waarvan de vergoeding door een kleine 'inner circle' wordt bepaald onafhankelijk van de geleverde prestaties op langere termijn.

Er wordt op velerlei wijzen gepoogd om bovenstaande situaties aan te pakken en te verbeteren. Het is echter onwaarschijnlijk dat een wezenlijke verbetering bereikt wordt als het kwaad niet bij de wortels wordt aangepakt. Dan blijft het dweilen met de kraan open.

In wezen betreft het geen nieuwe verschijnselen. Schooluitval, criminaliteit, verslaving, vertier, een kleine groep bevoorrechten die elkaar beschermen, ze bestaan al heel lang. Al 2000 jaar geleden werd in Rome gezegd dat het voldoende was het volk brood en spelen te geven. Vele eeuwen lang kende ieder mens zijn plaats en functie, bijvoorbeeld monnik, soldaat, of boer, en was de situatie stabiel. En als het evenwicht al verstoord werd, bijvoorbeeld door falend leiderschap, dan kwam er oorlog of revolutie, en ontstond daarna weer een nieuwe orde waarin de meeste mensen hun oude functie bleven vervullen.

Het is duidelijk dat de ontwikkeling van de informatietechnologie, en het ontstaan van een netwerkmaatschappij de hiërarchische verhoudingen in de wereld grondig hebben verstoord en de stabiliteit van de huidige samenleving aantasten. Afstanden zijn niet langer belemmeringen en daardoor is de mens minder afhankelijk van zijn directe omgeving geworden. Dit werkt individualiteit in de hand en verklaart ook de verminderde belangstelling voor plaatsgebonden activiteiten zoals sport- en muziekverenigingen en kerken. De belangstelling voor spiritualiteit verandert van een sociale, moralistische activiteit in kerkelijk verband in een persoonlijke interesse en invulling, die in sommige gevallen aan bijgeloof herinnert, maar in andere gevallen tot persoonlijke verdieping leidt.

### **Verdwijnen van angst**

Bij dit alles speelt nog een andere factor een rol, en die verklaart dat de verschijnselen die de samenleving dreigen te ondermijnen op zo'n grote schaal plaatsvinden. In het verleden heeft de angst steeds gezorgd voor stabilisatie. Angst voor de straf van God, d.w.z. tegenslag, ziekte, misoogst, of na de dood de hel of het vagevuur als men zich niet aan de regels hield. Angst voor sociaal isolement als men zijn gezin in de steek liet of de kerk verliet. Angst voor armoede en honger als men zijn werkzaamheden niet nauwgezet verrichtte. Angst voor ernstige ziekte en dood. Angst voor oorlog en anarchie als men het landsbestuur omverwierp. (De laatste maal dat ik Nederland over oorlogsdreiging hoorde spreken was in 1962, in de tijd van de 'koude oorlog' bij het conflict rond de Varkensbaai bij Cuba.) Al die angsten zijn in ons land en omliggende landen grotendeels verdwenen. Men is niet meer bang voor armoede en honger, want er is een sociaal vangnet. Men raakt niet meer in een sociaal isolement als men zijn gezin of kerk verlaat, want dit is een rechtmatige gedragswijze die geaccepteerd wordt als een persoonlijke keuze. Daardoor kan men zich ook veroorloven om niet meer in God te geloven en zijn gedrag te laten bepalen door opkomende verlangens. Het is een zegen dat we zonder angst kunnen leven, maar de vraag is of we het zó kunnen doen dat het bestendig is. Wel is duidelijk dat dit niet lang meer kan duren als die verlangens bestaan uit meer luxe, meer welvaart, meer reizen, meer beslag op fossiele hulpbronnen en milieu, en wel voor een groter deel van de mensheid.

Ik ben ervan overtuigd dat de genoemde maatschappelijke problemen een gemeenschappelijke wortel hebben in de beschreven verdwijning van de angst. Wat nodig is voor stabilisatie is een nieuwe moraal waarin men levenszin ervaart, zich gelukkig voelt en verantwoording voor de samenleving op zich neemt zonder daarvoor bovenmatige financiële beloning en materiële overvloed terug te krijgen. Dat zo'n moraal bestaat ervaar ik dagelijks in mijn apostolisch zijn. Essentieel daarbij is het voelen van dankbaarheid voor de verworvenheden die ik eerder genoemd heb en die ons in staat stellen om zonder angst te leven. Ze verdienen een basisplaats in onze

Nederlandse cultuur, religie, en opvoeding van onze jeugd met respect voor de mensen aan wie we ze te danken hebben.

### **Angst voor verlies van verworvenheden**

Een natuurlijke reactie op dreigende problemen is om de oplossing bij anderen te zoeken. In de huidige situatie betekent dat men het van regeringleiders verwacht. Waar vroeger de oplossing van problemen van God of nog vroeger een god moest komen, wordt nu op de regering vertrouwd. De regering treedt op bij de financiële crisis. De staat zorgt voor de ouderen als ze niet meer voor zichzelf kunnen zorgen. De staat zorgt voor scholen en universiteiten. Dat werkt gelukkig goed voor problemen op korte en middellange termijn, maar alleen als de oplossingen binnen een regeringsperiode zichtbaar zijn. De steeds grotere schommelingen in de zetelverdeling ten opzichte van de vorige verkiezing illustreren dat regeringen steeds meer worden afgerekend op zichtbare resultaten. Dit resulteert in een omkering van de angst. Naarmate het kiezersvolk vrijmoediger zijn stem uitbrengt, worden gekozen leiders angstiger om de volgende verkiezingen te verliezen. Dat is geen goede basis om een beleid te ontwikkelen dat gericht is op stabilisatie op de langere termijn.

Die afhankelijkheid van de overheid bij persoonlijke zaken heeft een negatief effect. Omdat men het gevoel heeft de controle over zijn leven verloren te hebben, is er bij veel mensen angst ontstaan om hun verworvenheden te verliezen, angst om zijn baan te verliezen, de hypotheekaf trek kwijt te raken, en om op de verwachte leeftijd met pensioen te kunnen gaan en dan een goed pensioen te hebben. Dit resulteert in vreemdelingenhaat, in blind geloof in politici die beloven de bestaande rechten niet aan te tasten en in een verlangen de vertrouwde samenleving zo te houden. Het is duidelijk dat die angst niet ongegrond is. De globalisering brengt grote en fundamentele veranderingen met zich mee die de samenleving minder stabiel gemaakt hebben. Dat geeft sommige mensen, die alleen aan hun eigen portemonnee denken, de gelegenheid om zich mateloos te verrijken. Maar streven naar behoud van de eigen situatie in een sterk veranderende maatschappij is een streven dat gedoemd is te mislukken. De Nederlandse economie raakt achter op ontwikkelingslanden waar voor weinig geld veel werk wordt verricht en uiteindelijk erven onze kinderen en kleinkinderen een land met een torenhoge schuld dat zijn vooraanstaande positie verloren heeft. Behoudzucht kan niet leiden tot de oplossing van onze problemen.

### **Welzijn boven welvaart**

De oplossing zal moeten volgen uit een lange termijn visie. De geschiedenis leert ons dat discriminatie op grond van ras of godsdienst uit de boze is. Je hoeft geen econoom te zijn om in te zien dat het de jonge mensen, onze kinderen en kleinkinderen, zijn die het gelag moeten betalen als we de hypotheekaf trek en de pensioengerechtigde leeftijd willen handhaven en de AOW en sociale voorzieningen op het huidige niveau willen handhaven. Nederland leeft op te grote voet en zal welvaart moeten inleveren. Vanwege de electorale gevolgen zijn er nauwelijks politici die dit eerlijk durven te communiceren en probeert elke partij een programma te presenteren dat suggereert dat de eigen kiezers niet of nauwelijks hoeven in te leveren. Het beste wat de kiezers kunnen doen is zo te stemmen dat ons land ook op de lange duur een gezonde, evenwichtige, verdraagzame en solidaire samenleving herbergt.

Daarmee is nog niet gegarandeerd dat de persoonlijke financiële situatie gezond zal blijven. We zijn daarvoor afhankelijk van onze landgenoten en internationale ontwikkelingen. De beste bescherming tegen armoede is een gezindheid en levensstijl waarin welzijn belangrijker is dan welvaart. Het is begrijpelijk dat dit voor ouderen gemakkelijker is dan voor jongeren, immers veel ouderen hebben in hun jeugd ervaren dat ze ook met weinig bezittingen gelukkig kunnen zijn in een solidaire samenleving. De meeste jongeren hebben nooit armoede meegemaakt en leven in een wereld waarin de commercie aanstekelijk verkondigt dat rijkdom macht en geluk impliceert. Waar de

lessen uit het verleden niet geleerd zijn, zullen nieuwe, pijnlijke ervaringen volgen. Er is gelukkig reden tot hoop dat het zo ver niet hoeft te komen en dat de constructieve, zachte krachten onze samenleving vitaal zullen houden. Het vraagt wel moed en overtuiging van de mensen die voor meer willen werken dan alleen hun eigenbelang.

### **Conclusie**

Zowel angst als het ontbreken ervan kan tot ongewenste toestanden leiden. Ons land is zo welvarend, omdat onze voorvaders een solidaire samenleving hebben gevormd waarin ieder de kans kreeg om zijn talenten te ontwikkelen en daarmee bij te dragen aan het geheel. Een levenshouding die getuigt van dankbaarheid voor wat ons nagelaten is en een toekomstgerichte levensstijl waarin welzijn belangrijker is dan welvaart zijn nodig om onze samenleving vitaal en solidair te houden.

© R. Tijdeman

E-mailadres: [r.tijdeman@tiscali.nl](mailto:r.tijdeman@tiscali.nl)

Dr. R. Tijdeman is em. hoogleraar wiskunde aan de Universiteit Leiden. Na zijn emeritaat is hij voorganger geworden van de gemeenschap Leiden-1 van Het Apostolisch Genootschap. Hij is hoofdredacteur van de rubriek Verdieping van dit genootschap.